

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ: СУТНІСТЬ, ЧИННИКИ ТА ЕТАПИ РОЗВИТКУ

І.В. Крапивний

Сумський державний університет, м. Суми

ВСТУП

В Україні останніми роками спостерігається тенденція підйому економіки. У той же час сьогодні все більшого поширення набуває розуміння того факту, що завдяки одному тільки “автоматизму” ринкової економіки неможливо досягти стійкого розвитку у довгостроковій перспективі. Виходячи з цього факту, одним із головних завдань державної економічної політики на сучасному етапі стає сприяння інноваційному розвитку, зокрема, стимулювання інноваційної діяльності підприємств, оскільки саме “бізнес відіграє ключову роль у економічному зростанні, створенні багатства і зайнятості” [1, р. 3].

Однак ці проблеми не можуть розглядатися без урахування процесу глобалізації економіки, адже “середовище, у якому функціонує бізнес, все більше змінюється під впливом глобалізації, посилення конкуренції і швидких технологічних змін, що ставить як бізнес, так і політиків перед новими викликами і можливостями” [Там само, р. 3]. З іншого боку, актуальність проблеми визначається тим, що “економічні поняття, які були пристосовані для опису національної економіки, не відображають сучасних новацій, оскільки транскордонність пронизує буквально всю світову економіку” [2, с. 79].

ПОСТАВЛЕННЯ ЗАВДАННЯ

Об’єктивний зміст глобалізації складають різноманітні за їх походженням, сферами прояву, механізмами і наслідками процеси. Тому глобалізація являє собою не однорідне, а складне, суперечливе явище, насичене різними, іноді полярними процесами економічного і соціального життя людства, а також новими викликами для національних економік, що зумовлює появу різноманітних теоретичних концепцій та наукових дискусій. Виходячи із актуальності і складності проблеми, основною метою даної статті є аналіз сутності, основних чинників розвитку і визначення етапів процесу глобалізації економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ

Глобалізація (від англ. global — світовий, всесвітній) – ключове поняття, яке детермінує еволюцію світової цивілізації на зламі тисячоліть, формує нову еру взаємодії націй, економічних систем та окремих індивідів, спричиняючи фундаментальні перетворення в усіх сферах суспільного життя. Глобалізацією називають тісний взаємозв’язок у світі: рух інформації, капіталу, товарів та людей через державні кордони у дедалі швидшому темпі та обсязі, взаємопроникнення культур, способів життя, залежність усіх країн світу від глобальних проблем. Тому суть процесу глобалізації світової економіки полягає у стрімкому зростанні обсягів і різноманітності світових зв’язків, поширенні процесів, практик і структур від національного простору до глобальних масштабів, у результаті чого посилюється економічна взаємозалежність країн світу, а також формується відносно цілісна економічна система, що практично охоплює територію всієї планети і диктує власні правила гри національним господарствам [3, с. 23].

Сукупність численних суджень і поглядів на процеси глобалізації умовно можна поділити на два великих напрямки. Прихильники першого з них намагаються виразити суть глобалізації через опис і подальше

дослідження об'єктивних процесів насамперед в економічній сфері, що реально відбуваються в сучасному світі і радикально змінюють весь повсякденний спосіб життя сучасного людства. Відповідно до цього представники даного напрямку прагнуть розглядати дії кожної національної держави у відповідь на об'єктивні виклики глобалізації. Прихильники другого напрямку, навпаки, виходячи із власного суб'єктивного тлумачення суті процесів глобалізації, намагаються вивести нову ідеологію світового домінування (однієї країни, вузької групи країн, прихильників одного способу життя) та пропонують національним державам відповідне поведіння та відповідний алгоритм їх існування в контексті розвитку глобалізації [4, с. 3].

Існують також визначення глобалізації, прихильники яких намагаються вийти на визначений рівень політико-економічних узагальнень і прогнозів щодо майбутньої спрямованості глобалізаційних процесів. Так, Ян Шолте узагальнює різні трактування "глобалізації" і зводить їх до п'яти таких ключових загальноприйнятих визначень [5, р. 15-17]:

Глобалізація як інтернаціоналізація. Тут поняття "глобалізація" використовується для опису відносин між країнами, для яких характерне зростання міжнародного обміну і взаємозалежності. Завдяки зростанню міжнародної торгівлі і іноземних інвестицій здійснюється перехід від "закритої" системи економіки, де головними елементами є національні економіки, до глобалізованої економіки, в якій окремі національні економіки включені у систему міжнародних процесів і угод.

Глобалізація як лібералізація. У цьому визначенні "глобалізація" розглядається як процес зняття державних обмежень та створення "відкритої" світової економіки без кордонів.

Глобалізація як універсалізація. У цьому сенсі поняття "глобальний" використовується як "загальносвітовий", а "глобалізація" – як процес поширення різних об'єктів і досвіду серед усіх людей планети (телебачення, комп'ютери та ін.)

Глобалізація як вестернізація або модернізація. Тут перш за все мається на увазі "американізація" усіх сфер життя людини. "Глобалізація" у цьому випадку трактується як динамічне поняття, оскільки суспільні структури модернізму (капіталізм, раціоналізм, індустріалізм, бюрократизм і т.п.) поширюються по усьому світу, знищуючи існуючі культури і процес локального самовизначення.

Глобалізація як детериторізація. Це поняття називають також супратериторіальністю. У цьому сенсі "глобалізація" спричиняє "реконфігурацію" географії таким чином, що суспільний простір більше уже не відображається у поняттях територіальних просторів, територіальних відстаней і територіальних границь.

Інший підхід до розуміння глобалізації базується на аналізі спільних рис і відмінностей суміжних з глобалізацією явищ. Таким понятійним рядом є, на думку Н. Косолапова, "інтернаціоналізація – регіоналізація - єдиний і цілісний світ - глобалізація". Об'єднує ці явища те, що усі вони передбачають вихід безлічі внутрішніх раніше процесів за межі границь окремо узятій держави [6, с. 71-72].

Інтернаціоналізація припускає вихід чогось раніше суцільно внутрішнього за початкові рамки; або ж об'єднання дій декількох суб'єктів світової економіки і політики навколо загальних для них задач, цілей, виду діяльності.

Регіоналізація часто розглядається як характерна ознака світової економіки і політики кінця ХХ ст. Без явища регіоналізації навряд чи могли скластися і вистояти середні і великі держави не тільки стародавності і середньовіччя, але нового і новітнього часу.

Єдиний і цілісний світ також, швидше за все, не породження ХХ ст., оскільки у якихось формах він повинен був періодично

заявляти про себе і раніше. Єдиний і цілісний світ, як і регіоналізація, можливі, але виникнуть неминучі результати розвитку процесів інтернаціоналізації в різні історичні епохи.

Глобалізація є результатом інтернаціоналізації. Вона не могла б виникнути, якби їй не передували масштабні, довгострокові і всеохоплюючі процеси інтернаціоналізації, що підготували матеріальну, когнітивну, політичну основу для глобалізації. Якщо явище інтернаціоналізації різних видів діяльності, відносин, процесів обміну і розвитку існує стільки, скільки самі міжнародні відносини, то глобалізація як явище склалася у другій половині ХХ ст.

Тенденції глобалізації економіки визначаються різними чинниками: економічними, технологічними, політичними і культурними. Зупинемося більш детально на економічному і технологічному аспектах, а також на деяких складових політичного аспекту глобалізації. При цьому будемо виходити із припущення, що сучасний стан глобалізації економіки є результатом тривалого періоду розвитку її інтернаціоналізації, головним економічним чинником якої став розвиток транснаціональних корпорацій (ТНК). Факторами, які сприяли прискоренню глобалізаційних процесів у другій половині ХХ століття, також стали швидкий технологічний розвиток та політичні процеси, пов'язані із лібералізацією ринків та діяльністю таких наднаціональних організацій, як Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Світова організація торгівлі та ін.

Економічний аспект – головний чинник розвитку усього процесу глобалізації. Глобалізація проявилася в усіх сферах суспільного життя: політичній, соціальній, військово-політичній, культурній, морально-етичній і т.д. Але ніде так яскраво гігантські зміни і глобальність не проявились як у світовій економічній системі. “Головний феномен глобалізації, на думку К. Ейка, полягає в незаперечній капіталістичній експансії, у її завоюваннях і підпорядкуванні інших способів виробництва й обороту, а також у гегемонізації її цінностей у світовому масштабі. За всіма ознаками розвиток капіталізму фактично перетворив світ в автономну систему виробництва і розподілу, єдиний ринок, використання якого веде до породження глобальної масової культури, що є результатом глобального маркетингу і постійного розвитку комунікативних технологій [7, с. 14].

Завдяки тиску економічних чинників ТНК, держави і регіональні інтеграційні угруповання прагнуть до економічної активності поза своїми границями. Передумовами такої активності є лібералізація торгівлі, створення офшорних зон, фритредірска політика держав, усунення міжнародних бар'єрів для інвестицій і т.д. Серед чинників, що сприяють глобалізації економіки, виділяються такі традиційні фактори: рух товарів між країнами і секторами економіки; рух послуг між країнами і секторами економіки; рух фінансового капіталу між країнами; пересування людей між країнами, викликане потребами здійснення економічних функцій; валютні операції на міжнародних валютних ринках; рух інтелектуальної продукції й ідей між дослідницькими і навчальними центрами, а також між ними і їх споживачами.

Першим кроком до глобалізації став розвиток вільної торгівлі. Із середини 80-х рр. ХХ століття світове господарство вступає в період особливо високих темпів зростання міжнародної торгівлі й інших обмінів товарами, послугами, капіталами, інформацією і т.п. Так, з 1986 по 1995 рік обсяг світового товарообігу зростав у середньому на 6,5% у рік, збільшившись за десятиліття в 1,9 рази; при цьому міжнародна торгівля послугами зростала ще більш швидкими темпами і збільшилася в 2,4 рази. За цей час частка міжнародної торгівлі у світовому ВВП зростала утричі швидше, ніж у попереднє десятиліття, і майже удвічі швидше, ніж у 70-ті рр. ХХ століття [4, с. 4]. Особливо вражаючих результатів досягли

ТНК, які контролюють близько половини світового промислового виробництва, 63% зовнішньої торгівлі, а також приблизно 4/5 патентів і ліцензій на нову техніку, технології і “ноу-хау” [8, с. 56].

Ще один крок на шляху до глобалізації – вільний рух капіталів і фінансових інструментів, що обслуговується фінансовою сферою. Оскільки збільшення масштабів і ускладнення виробництва вимагають усе більш значних обсягів інвестицій і трансакцій капіталів, цілі й об'єкти яких все частіше знаходяться за межами окремих національних економік, процеси концентрації коштів в банківсько-фінансовій сфері світової економіки досягають ще більших розмірів, ніж у галузях безпосереднього виробництва, і таким чином відбувається глобалізація корпоративної власності, основними суб'єктами якої стають великі ТНК і гігантські транснаціональні банки (ТНБ) [4, с. 7].

Двома із економічних і політичних складових, що посприяли тенденції до ринкової глобалізації і визначали інші аспекти цього явища, були лібералізація торгівлі і фінансових ринків, які, у свою чергу, відбивають більш широку політичну тенденцію до дерегулювання національних ринків.

Лібералізація торгівлі була однією із основних міжнародних економічних тенденцій у цей період. Визначальною подією цього періоду став Уругвайський раунд ГАТТ 1993 року, який визначив дві важливих нових характеристики у порівнянні з попередніми раундами. По-перше, було досягнуто згоди розширювати торгівлю промисловими товарами; і, по-друге, були визначені сфери, що раніше були виключені, такі, наприклад, як послуги, інтелектуальні права власності і сільське господарство. Переговори концентрувалися не винятково на структурах тарифів для промислових продуктів, як у сімох попередніх раундах, а переважно на питаннях, що стосувалися внутрішніх (національних) субсидій і нетарифних бар'єрів, пов'язаних із заходами стосовно інвестицій в торговельну діяльність (TRIM), зокрема, інвестицій в торгівлю інтелектуальними правами власності (TRIP). У цілому раунд привів до зростання лібералізації світової торгівлі, і, що найбільш важливо, він забезпечив простір для політичних переговорів у нових сферах [9].

Перші кроки процесу лібералізації фінансових ринків пов'язують із виникненням у 60-х роках ХХст. євродоларів і євrorинків. Саме тоді, скориставшись лібералізацією валютного ринку, європейські банки стали залучати приватні внески і надавати кредити у доларах. Утворилися євrorинки, не регламентовані національними законодавствами. Незабаром почався випуск єврооблігацій, емісія яких також не регламентується національними законодавствами, а відсотки виплачуються власникам єврооблігацій без утримання податків. Завдяки розвитку євrorинку з'явилися нові міжнародні офшорні фінансові центри - Люксембург, Сінгапур, Гонконг, Панама, Багамські острови й ін. Згодом виникли нові центри - ПІБОР у Парижі, СІБОР у Сінгапурі, КІБОР у Кувейті й ін. У 1981 р. Нью-Йорк був оголошений вільною банківською зоною, де на операції, здійснювані з нерезидентами, були поширені податкові пільги і їх звільняли від валютного контролю й інших обмежень, що діють на внутрішньому ринку капіталів. Для підвищення своєї конкурентоспроможності європейські центри стрімко лібералізували свої фінансові ринки. Одночасно з цим стали створюватися нові міжнародні фінансові ринки ф'ючерсів валют (Чикаго, початок 70-х рр. ХХ ст.), ф'ючерсів для процентних ставок (Чикаго, Нью-Йорк, 1978), валютних опціонів (Філадельфія, 1982). Позичальниками євrorинку стали ТНК, що фінансують капітальні вкладення в різних країнах, і держави, що мають дефіцити платіжних балансів. У свою чергу, провідні ТНБ із

широкою мережею закордонних філій стали головними посередниками на євrorинку між ТНК, державами і міжнародними організаціями, фактично здійснивши його розподіл [8, с. 57].

Технологічний аспект глобалізації. Технічними аспектами, що прискорили процеси глобалізації в останні десятиліття, є комп'ютери, телекомунікаційне устаткування, телекомунікаційна інфраструктура, інформаційні потоки, зростання швидкості пересування (наприклад, за допомогою реактивних літаків), поширення знань у результаті наукового або інших видів інтелектуального взаємообміну.

Виходячи із останнього, "багато фахівців сходяться на тому, що в основі процесів глобалізації лежать якісні, революційні зміни в техніко-технологічному, транспортно-комунікаційному, інформаційному базисі економіки і всього людського суспільства, супроводжувані всебічним використанням біо- і авіакосмічних технологій, ядерної енергії, досягнень в області штучного інтелекту" [4, с. 3]. Саме технологічний розвиток і утворення на його базі нового всесвітнього інформаційно-фінансового простору створили умови для вільного переміщення транснаціонального капіталу і переплетення мереж управлінських структур глобальних корпорацій і інформаційних зв'язків, матеріальним відображенням яких стала "всесвітня павутина" [8, с. 59].

Сучасні можливості процесів обробки, нагромадження і передачі інформації, що виникли у результаті злиття інформаційної і комунікаційної технологій, – один із ключових аспектів глобалізації. Сьогодні передача інформації здійснюється практично невідкладно. Повідомлення про економічні можливості й угоди швидко передаються по усьому світу, що особливо характерно для подій на фондових біржах, валютних і товарних ринках, а також для наукових відкриттів і їхнього використання. Дані технології є своєрідним будівельним фундаментом глобалізації, багато в чому забезпечуючи виникнення і подальший розвиток інших тенденцій.

У свою чергу, єдині для усього світу фінансові інструменти, стандарти передачі й обробки інформації, однакові фінансові й інформаційні інститути створюють ідеальне середовище для транснаціоналізації бізнесу і вільного руху його капіталу. Технологічне сполучення магістральних інформаційних і фінансових комунікацій і мереж сприяло створенню нового інформаційно-фінансового інституту і привело до зближення і поступового злиття інформаційної і фінансової сфер діяльності. Транснаціональний капітал, який у технологічному плані базується на глобальних інформаційно-фінансових мережах, породив нову транснаціональну інформаційно-фінансову олігархію [8, с. 59].

Таким чином, всі ці новітні аспекти глобалізації визначаються, на нашу думку, транснаціоналізацією господарської діяльності, яка стала найважливішою домінантою розвитку світової економіки у ХХ столітті. Тому, Ураховуючи розглянуті вище визначення та чинники розвитку глобалізації, її еволюцію можна зобразити як послідовний перехід від одного етапу до іншого:

- інтернаціоналізації;
- транснаціоналізації;
- супратериторіальності.

Інтернаціоналізація як явище пов'язана із розвитком міжнародного поділу праці (МПП), який містив у собі два невіддільних один від одного аспекти. З одного боку, розвивалися міжнародні економічні зв'язки і формувалося світове господарство. З іншого боку, у міру загального залучення господарських суб'єктів у міжнародний процес обміну й уніфікації правил цього обміну формувалися і консолідувалися

територіальні економічні структури [10, с. 3]. Тобто інтернаціоналізація повинна була історично проявитися досить рано, по суті, одночасно з появою перших чітко оформлених соціально-територіальних структур (міст, держав і т.п.). Головна її функція - забезпечення стійких міжнародних зв'язків у реально існуючому світі [6, с. 72].

Спочатку МПП мав колоніальний характер: його ініціаторами були економічно більш могутні країни, що формували структуру економіки порівняно відсталих країн відповідно до своїх власних інтересів - як за допомогою використання ринкових закономірностей, так і шляхом прямого насильства [10, с. 3]. Пізніше процес інтернаціоналізації господарського життя призвів до виникнення міжнародних виробничих формувань - транснаціональних корпорацій, які, на думку А. Рибчука, є закономірним результатом розвитку та поглиблення міжнародного поділу праці і найефективнішою організаційною формою наднаціональних монополій в умовах глобалізації [11, с. 95-96].

Таким чином, в епоху інтернаціоналізації національні інтереси виходять за національні рамки, а національні корпорації на світовий ринок. У цей час зародилися ТНК першого покоління, діяльність яких значною мірою була пов'язана з розробленням сировинних ресурсів колишніх колоній, що дає підставу визначити їх як "колоніально-сировинні ТНК". Потім на світовій арені з'являються ТНК, пов'язані з виробництвом військово-технічної продукції. Почавши свою діяльність у період між двома світовими війнами, деякі з цих ТНК другого покоління зберегли свої позиції у світовій економіці і після другої світової війни [8, с. 55].

У цілому завершення стадії інтернаціоналізації означало перехід від етапу розвитку світової економіки, що базувався на домінуванні світової торгівлі і фінансових потоків, що її обслуговують, на стадію транснаціоналізації виробничих процесів. У цей самий період розвиток наднаціонального виробництва приводить до потреби у комплексі галузей виробничої інфраструктури, які під впливом глобалізації обслуговують інтернаціональний відтворювальний процес [11, с. 92].

Сучасним етапом глобалізації є, на нашу думку, **транснаціоналізація** світової економіки. Першим автором, що використовував термін "транснаціоналізація", був американець Т. Левітт, який глобалізацію визначив як злиття ринків окремих продуктів, вироблених великими транснаціональними корпораціями. Згодом інші автори, взявши цей термін на озброєння, використовували його для опису значно більш широких і різнобічних, неоднозначних і спірних процесів, що проходять у світовому господарстві [4, с. 3].

Почавшись у період після II світової війни, транснаціоналізація на зламі тисячоліть переходить у свою завершальну стадію. Прискорення процесу транснаціоналізації світової економіки стало можливим не тільки завдяки розширенню діяльності ТНК щодо освоєння "чужих" територій, але і - масштабним заходам щодо лібералізації ринків та активізації діяльності наднаціональних організацій. Одним із чинників, що вплинув на процес прискорення транснаціоналізації та зняв перешкоди на шляху розширення глобалізації, став розпад світової системи соціалізму.

У цей період починає розвиватися "регіоналізація", формується "єдиний і цілісний світ" [6, с. 72] та проявляються такі риси глобалізації, як "універсалізація", "вестернізація" і "детериторізація" (5, р. 16). Для нього є характерним розширення сфери діяльності ТНК, а також спостерігається зростаюча залежність національних економік від їх діяльності. У 1960 роки все більш помітну роль почали відігравати ТНК третього покоління, що широко використовували досягнення науково-технічної революції. ТНК третього покоління сприяли поширенню досягнень НТР у периферійні зони світового господарства і, найголовніше, закладали економічні передумови для появи міжнародного виробництва з єдиним

ринковим і інформаційним простором, міжнародним ринком капіталу і робочої сили, науково-технічних послуг. Відмітними рисами сучасного (четвертого) покоління глобальних ТНК, що з'явилися на початку 80-х років ХХ століття, є планетарне бачення ринків і здійснення конкуренції у світовому масштабі, розподіл світових ринків з небагатьма такими ж глобальними ТНК, координація дій своїх філій на основі нових інформаційних технологій, гнучка організація кожного окремого виробничого вузла, адаптивність структури корпорації, однакова організація бухгалтерського обліку й аудиту; об'єднання своїх філій, заводів і спільних підприємств у єдину міжнародну мережу управління, що, у свою чергу, інтегрована з іншими мережами ТНК [8, с. 55-56].

Наступний етап еволюції глобалізації – **супратериторіальність** – дозволяє, на думку Я. Шолте, дати зрозуміле і специфічне визначення глобалізації, оскільки поняття “супратериторіальності” (трансвітових чи транскордонних відносин) забезпечує можливість оцінити, “що є глобального в глобалізації”. Він аргументує свої висновки таким чином [5, р. 45-46]:

1 Немає потреби замінити “інтернаціоналізацію” поняттям “глобалізація” у тих випадках, коли розглядається зростання взаємодії і взаємозалежності між людьми в різних країнах. Цей процес інтернаціоналізації розвивався протягом сторіч і нічого нового з точки зору теорії не додає до характеристики поняття “глобалізація”.

2 Те саме можна сказати і про зняття регуляторних і інших бар'єрів – ліберального дискурсу “вільної” торгівлі зовсім достатньо, щоб передати ці ідеї.

3 Поняття глобалізації як універсалізації також не забезпечує нового розуміння. Рух до універсалізації є довгостроковою тенденцією і також не додає нічого нового до поняття “глобалізація”.

4 Розуміння глобалізації як вестернізації, яке, зокрема, розроблено в теорії “неоколоніалізму” і постколоніального імперіалізму, знову ж таки не додає нічого нового, чого не існувало в дискурсах колоніалізму, імперіалізму і “модернізації”.

5 Важливе нове проникнення може бути отримане від підходу, який розглядає глобалізацію як зростання “супратериторіальності” або трансвітових (транскордонних) відносин між людьми. Цей підхід дозволяє аналізувати глибоко укорінені зміни в шляхах розуміння і вивчення суспільного простору, оскільки поширення супратериторіальних зв'язків знаменує кінець “територіалізму”, тобто ситуації, у якій суспільна географія є цілком територіальною.

Якщо таким чином розглядати проблему періодизації такого явища, як глобалізація, то, можливо, у світовій економіці взагалі не виникає нічого нового, оскільки супратериторіальність (транскордонність) – також результат довгої еволюції світових суспільних відносин.

Однак, з точки зору тенденцій і перспектив розвитку глобальної економіки теза відносно кінця “територіалізму” передбачає, на нашу думку, новітній і, можливо, один із найважливіших для національних економік контекст. Утвердження супратериторіальності (транскордонності) може означати для національних держав фактичну втрату “можливості і/або здатності розпорядження територією і її ресурсами” [12, с. 12].

Уже сьогодні транскордонність пронизує буквально всю світову економіку: *у відтворювальній сфері* – поява блукаючих інтернаціоналізованих відтворювальних ядер, які перетворили багато країн у “країни-системи”, до складу яких входять великі “чужі” господарські території; *у фінансовій сфері* – могутні транскордонні фінансові потоки; *в інформаційній сфері* – світова комп'ютерна мережа із величезною швидкістю передачі даних; *у правовій сфері* – перехід від

міжнародного до корпоративного права; у *військовій сфері* – перетворення національних військ у сили швидкого реагування, завданням яких стає не тільки захист кордонів країни, а в основному економічних кордонів “країн-систем”; у *цивілізаційному аспекті* – різко консолідувалися метацивілізаційні анклавів та позначилися кордони їх протистояння; у *соціалній сфері* – різке зростання розриву між країнами, що володіють світовими багатствами (“золотий мільярд”), і країнами “третього” “четвертого” і т.п. світу [2, с. 79].

Після того ж як відбудеться перший прецедент політичного і правового закріплення практики реорганізації використання територій за допомогою поширення на них спеціалізованих глобальних (геоекономічних) просторів, “глобалізація швидше за все стане незворотною і *підійде до зміни ролі самого інституту держави*”: якщо економічний, інформаційний, правовий, соціальний, політичний і культурний простір країни входять у відповідні глобальні простори, закономірно виникає питання, яким чином зможе держава виконувати її традиційні функції, коли такі простори усе більш виходять, поки що де-факто, а у майбутньому, можливо, і де-юре, з-під її контролю [12, с 11-12].

ВИСНОВКИ

Таким чином, розглянуті вище чинники і еволюція процесу глобалізації економіки свідчать про необхідність подальшого аналізу проблем і протиріч цього феномену. Головними серед питань, що стоять сьогодні перед Україною, є такі: як діяти країні, яка відстала від передових націй, в умовах, коли уже не кон’юнктура світових ринків, а стратегія у геоекономічному просторі визначає успіх і виживання цілих національних анклавів, та чи є надія перебороти існуючий розрив за роки і десятиліття, а не покоління? [2, с. 241; 13, с. 85].

Один із стратегічних напрямків, що дозволяє прискорити економічне зростання у довгостроковій перспективі, пропонують європейські науковці. Аналізуючи поточний стан глобальної економіки, вони підкреслюють необхідність врахування зростаючого тиску конкуренції та змін у інноваційному процесі, який значно прискорився у сучасних умовах. Зміни в цих двох важливих параметрах економічного зростання мають важливий сенс для державної політики, особливо для інноваційної політики на регіональному, національному і європейському рівнях, оскільки сьогодні ключовим чинником економічного процвітання стають не наявна база знань, не можливості доступу до інформації як такі, а здатність економічних агентів використовувати їх оптимально, швидко пристосовуючись до будь-яких змін у ринкових умовах і розвиваючи нові можливості, коли наявні переваги (старі можливості) стають застарілими [9].

Ці проблеми не нові для України. У рамках реалізації національної стратегії соціально-економічного розвитку країни наша держава з 2002 року намагається здійснити перехід до інноваційної моделі економічного зростання, здатної підтримувати динамічний і стійкий розвиток економіки. У національній стратегії соціально-економічного розвитку країни до 2015 року вперше заявлено про формування „випереджальної” моделі розвитку [14]. Одним із ключових завдань економічної політики України стає також створення відповідних умов для підвищення конкурентоспроможності економіки на інноваційних засадах [15].

Однак, як свідчить проведений вище аналіз, головною проблемою, що стоїть перед науковцями, політиками і урядовими структурами нашої країни, стає не тільки розроблення і реалізація чинників, здатних прискорити розвиток інноваційної економіки. Необхідні заходи і інструменти державної економічної політики, здатні сформувати

„випереджальну” модель інноваційного розвитку, причому - до моменту утвердження наступного етапу глобалізації – супратериторіальності. Тобто всі ці заходи можливо буде здійснити тільки до моменту зміни ролі самого інституту держави, у період, коли вона ще зможе утримувати економічний, інформаційний, правовий, соціальний, політичний і культурний простір країни від їх входження у відповідні глобальні простори “країн-систем”.

SUMMARY

One of the fundamental trends in the world economy over the last decades has been the accelerating rate of globalisation. This paper analyses the essence, factors and stages of globalisation. Author shows that the major problem for national economies in the context of globalisation is the transition from transnational stage of globalisation to suprateritoriality or trans-border relations.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Industrial performance and competitiveness in an era of globalisation and technological change//www.oecd.org/.
2. Кочетов Э.Г. Глобалистика как геоэкономика, как реальность, как мироздание: Новый ренессанс – истоки и принципы его построения, фундаментальные опоры, теоретический и методологический каркас.– М.: ОАО Издательская группа «ПРОГРЕСС», 2001. – 704с.
3. Майбуров И. Глобализация сферы высшего образования // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 3 – С. 10-17.
4. Черковец О. Глобализация сотрудничества или конкуренции? // Экономист. – 2002. – № 10. – С. 3-16.
5. Scholte, J. A. Globalization. A critical introduction. London: Palgrave, 2000. – 361 p.
6. Косолапов Н. Глобализация: Сущностные и международно-политические аспекты//Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 3. – С. 69-73.
7. Ейк К. Небезпечні зв'язки: взаємодія глобалізації і демократії//Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика. Хрестоматія з сучасної зарубіжної соціології регіонів/ Укладачі Кононов І.Ф. (науковий редактор), В.П. Бородачов, Д.М. Топольсков. – Луганськ: Альма матер-Знання, 2002. – 664 с.
8. Мовсесян А., Огнивцев С. Транснациональный капитал и национальные государства // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – № 6. – С. 55-63.
9. Lundvall, B.-E. and Barras, S. The globalising learning economy: Implications for innovation policy, DG XII, European Commission. Bruxelles, 1998.
10. Соколов В. Контуры будущего мира: Нации, регионы, транснациональные общности // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 3. – С. 3-14.
11. Рибчук А.В. Глобальна виробнича інфраструктура як результат розширення інтернаціоналізації господарського життя//Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 6, С. 92-96.
12. Косолапов Н. Глобализация: территориально-пространственный аспект // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 6. – С. 3-13.
13. Косолапов Н. Вызовы глобализации и политическая система России // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 3. – С. 85-87.
14. Стратегія економічного і соціального розвитку України «Шляхом європейської та інтеграції» на 2004-2015 роки//www.niss.gov.ua/.
15. Розпорядження Президента України "Про деякі питання забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в процесі європейської та євроатлантичної інтеграції" № 1184/2005-рп від 3 жовтня 2005 р. - "Урядовий кур'єр", 12 жовтня 2005 р.

Крапивний І.В., канд. екон. наук,
доцент, СумДУ, м. Суми

Надійшла до редакції 2 лютого 2007 р.